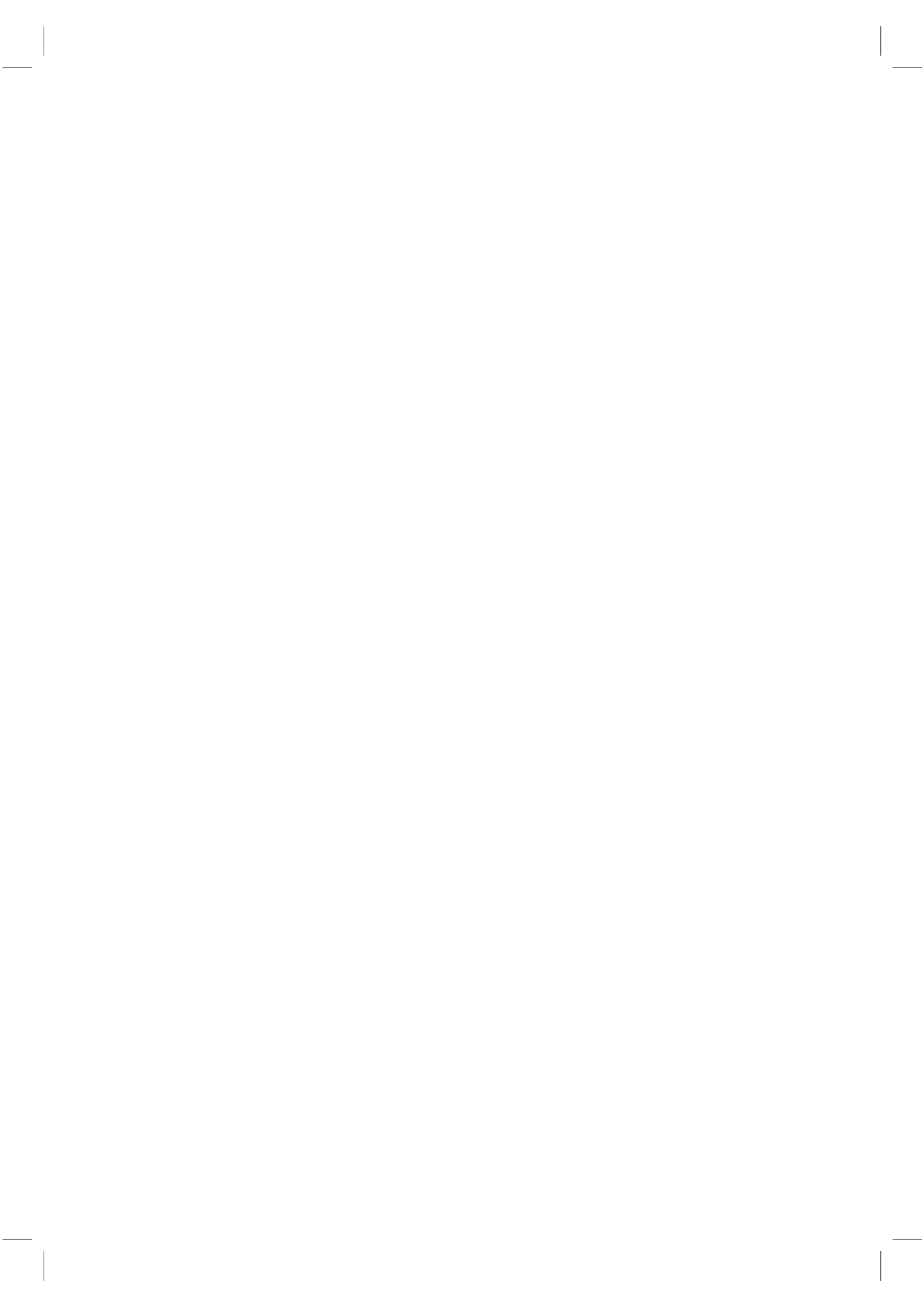

BAĞIMLILIĞA NEDEN OLAN SOSYAL SORUNLAR

İLKER AKTÜRK

BAĞIMLILIĞA NEDEN OLAN SOSYAL SORUNLAR

Madde bağımlılığı, temeli çok eskilere dayanmakta olan bir problemdir. Bu problemin kişisel, psikolojik, sosyokültürel, çevresel, biyolojik ve ailesel etkenlere bağlı olarak gelişebileceği bilinmektedir. Bu çok değişkenli problemin çözümü adına çok boyutlu yaklaşımların geliştirilmesi gerekmektedir.

Alkol ve madde kullanımı, içinde bulunduğumuz dönemin en ciddi sosyal sorunlarından birisini oluşturmaktadır. Bağımlılık, bireyin ruh sağlığını olumsuz etkileyerek kişilik problemlerinin ortaya çıkmasına neden olan bir hastalıktır. Aynı zamanda ekonomik ve sosyal açıdan birçok işlevi olumsuz etkileyen sosyal bir problemdir. Bu sebeple bağımlılık probleminin çözümü, mikro ve makro düzeyde sosyal sorunlara da değinmelidir.

Bağımlılık sosyal bir meseledir. Dolayısıyla maddelerin zararlarına ilişkin toplumdaki algı da maddenin kullanımı ve ortaya çıkardığı sorunlar ile ilişkili olarak görülebilir. Burada bir maddenin etkisi ve maddenin etkisi hakkındaki algı arasındaki çatışmaya rastlanılmaktadır. Alkol veya tütünün günlük kullanımının zarar verici olduğu bilinmesine rağmen bu maddelere bakış, bağımlılık yapıcı herhangi bir maddeye kıyasla daha yumuşaktır. Bağımlılık yapıcı maddenin kullanımına karşı verilen sosyal reaksiyonun; maddenin birey üzerindeki etkisi, kullanıcıların toplumsal konuları ve yaşam tarzlarıyla da ilişkilendirilebilir. Örneğin, eroin kullanımı; toplumun daha fazla göç alan, suç oranının yüksek olduğu, şehirleşen gettoların bulunduğu yerlerde daha fazla görülmektedir. Dolayısıyla eroin kullanıcıları da bu özellikler ile ilişkilendirilebilmektedir.

Alkol kullanımı ise yine kişinin sergilemiş olduğu sosyal özelliklere göre farklı bağlamlar içerisinde ele alınabilmektedir. Bağımlılığın sosyal açıdan ele alınması noktasında hakim kültür ve alt kültür ayırımına değinmek gerektiği düşünülmektedir. Yasal olan, hakim kültür tarafından kabul gören maddelerin kullanımı, böyle olmayan maddelerin kullanımına kıyasla daha kabul edilebilirdir. Örneğin; alkol ve sigara kullanımı kokain kullanımına kıyasla daha kabul edilebilir bir durumdadır.

BAĞIMLILIKTA SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

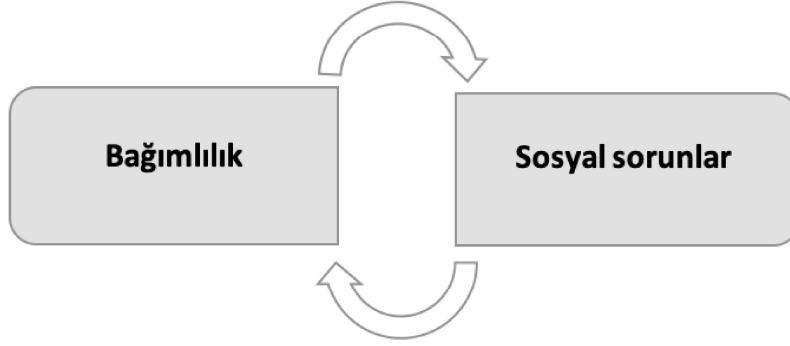
Diğer yandan uzun süre alt kültür üyelerinin kullanımıyla öne çıkan esrar maddesinin günümüzde hem dünyada hem de Türkiye’de hakim kültür tarafından kabul edilebilirliği değişmektedir. Esrar kullanımı yıllar önce şarkılarda “dert, isyan, ölüm” temaları ile birlikte görülmekteyken son dönem şarkılarda “eğlence, keyif, kafayı bulma” temalarıyla birlikte ele alınmaktadır. Buradan şu sonuç çıkarılabilir: Bir toplumda neyin kötüye kullanılacak kimyasal veya uyuşturucu madde olarak görüleceği; maddenin etkisi ve madde etkisinin toplumdaki algısı tarafından şekillenebilmektedir.

Madde veya alkol bağımlılığını sosyal bir sorun olarak ele almak, sosyal hizmetin bağımlılığa bakış açısını yansıtmaktadır. Öyle ki bağımlılık biyolojik, psikolojik ve sosyal yönleri bulunan biyopsikososyal bir hastalıktır. Bağımlılığın sosyal yönü o kadar güçlüdür ki birçok sorun ile iç içe geçmiş ve bağlantılı hale gelmiş durumdadır. Bu sebeple sosyal sorunlar ve bağımlılık arasında birbirini besleyen bir ilişki söz konusudur. Sosyal sorunlar bağımlılığa neden olabileceği gibi bağımlılık da başlı başına birçok sosyal sorunun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Burada karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Dolayısıyla neyin, neye neden olduğundan çok sosyal sorunlar ve bağımlılık arasındaki ilişkinin niteliğinin değiştirilmeye çalışması kritik bir önem taşımaktadır. Bireyi bağımlılığa götüren süreç madde veya alkolün ilk kez vücuda alınmasıyla başlamış olur.

Bağımlılık genel itibari ile karmaşık bir süreç ve çok faktörlü bir hastalık olarak görünse de maddenin ilk kullanımı, tüm yıkıcı süreçlerin tetikleyicisidir. Bir hastalık olması sebebiyle bağımlılığın çoğu zaman sadece birey üzerinde etkili olduğu düşünülebilmektedir. Bağımlılık yıkıcı etkisini yalnızca bağımlı olan birey üzerinde değil, bu birey ile bir şekilde ilişki halinde olan herkes üzerinde göstermektedir.

Bağımlılar, madde veya alkol kullanımının yalnızca kendilerini etkilediğini düşünerek kullanıma devam edebilmektedir. Ancak gerçekte bağımlılık, bireyden çok daha fazlasını etkilemekte ve zarar vermektedir. Bağımlı olan kişinin aile üyeleri (anne, baba, kardeş, eş), arkadaşları, komşuları, işi de dahil olmak üzere birçok ilişki süreci bireyin alkol veya madde kullanımından etkilenmektedir. Yalnızca kişinin ilişkide olduğu bireyler değil, sistemler üzerinde de yıkıcı etki yapabilen bağımlılık; ekonomik ve sosyal açıdan tüm toplumu etkileyebilmektedir.

Şekil 1: Bağımlılık ve Sosyal Sorunlar İlişkisi

Bağımlılığa neden olabilecek ya da bağımlılık tarafından beslenebilecek birçok sosyal sorun bulunmaktadır. Bu sorunlardan birisi yoksulluktur. Sosyoekonomik düzeyin, bireylerin madde veya alkol kullanımını artırdığını veya azalttığını direkt olarak ifade etmek mümkün değildir. Sosyoekonomik düzeyi düşük yerlerde uçucu madde kullanımının, sosyoekonomik düzeyin yüksek olduğu yerlerde ise kokain kullanımının yaygın olduğu bilinmektedir.

Bu görüşler, sosyoekonomik düzeyin bağımlılık üzerindeki etkisini açıklamakta yetersiz kalmakta ancak kullanılan madde türünün sosyoekonomik düzey ile ilişkili olabileceğini ortaya koymaktadır. Sosyoekonomik düzey ve bağımlılık arasındaki ilişkiyi net olarak ortaya koyabilecek çalışmalar olmasa da Ögel ve arkadaşları (2006), gelir düzeyi düşük ailelerde büyüyen çocukların yaşam boyunca en az bir defa tütün veya alkol ürünlerini deneme risklerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu sebeple, yoksulluğun veya sosyoekonomik düzeyin düşük olmasının direkt olarak bağımlılık üzerinde etkisinin olduğu net bir şekilde gösterilememiş olsa da bağımlılığı destekleyici bir rol oynayabileceği düşünülmektedir.

Uzun süreli madde (kullanılan madde türüne göre) veya alkol kullanımı, kişinin mevcut sosyoekonomik düzeyini düşürücü etki yapabilmektedir. Yoğun kullanım sebebiyle kişinin işinden ayrılması ve/veya ekonomik bir geçim kaynağının kalmaması kişinin giderek yoksullaşmasına neden olmaktadır. Bir süre sonra bağımlı kişide madde alabilmek için evdeki eşyaları satma, para bulmak için hırsızlık yapma gibi davranışlar görülebilmektedir. Bu durum da bağımlılığın sosyoekonomik açıdan çeşitli problemlere yol açmasına neden olmaktadır.

BAĞIMLILIKTA SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

Sosyoekonomik düzeyi düşük bölgelerde bağımlılığa daha fazla rastlanabilmektedir. Ancak bu durum bölgenin yalnızca yoksul olmasıyla ilişkilendirilememektedir. Zira sosyoekonomik düzey bölgedeki eğitim koşullarını etkileyebilmekte, konut kiralalarının düşük olması sebebiyle göç merkezi olabilmekte, farklı kültürleri bir arada barındırmaya başlaması ve düşük eğitim koşulları sebebiyle de çeşitli suçların görünmesine neden olabilmektedir. Buradan hareket ile suç davranışının da bağımlılığa neden olabileceği söylenebilir.

Bu yönüyle bakıldığında sosyoekonomik düzey, birçok değişken üzerinde rol oynamaktadır ancak doğrudan bağımlılığa neden olduğunun söylenmesi için yeterli veri ve araştırma bulunmamaktadır.

Bağımlılık sürecinde, sosyal bir risk faktörü olarak okullar önemli rol oynamaktadır. Okul, bireyi bağımlılıklardan koruyan bir mekan görevi görebilmekteyken bazen sorunun asıl kaynağı haline de gelebilmektedir. Okullar, sosyalleşmenin gerçekleştiği en önemli mekanlardan birisidir. Bu sebeple kurulacak sosyal ilişkilerin niteliği de oldukça kritik bir değer taşımaktadır.

Birey kurmuş olduğu ilişkiler sebebiyle madde kullanımına başlayabilir ve okuldan uzaklaşabilir, böyle bir durumda okuldan uzak kalmak kişinin bağımlılığını daha da besleyebilir. Bir diğer senaryoda ise kişinin uyuşturucu madde kullandığını öğrenen yetkililerin gerekli disiplin süreçlerini işleterek, bireyin okul ile olan bağının zayıflamasına neden olmasıdır. Her iki durumda da okul ile olan irtibat kopmakta ve kişi sistemde tutulamamaktadır.

Tüm bunlar göz önüne alındığında, okulların bireyler için sağlıklı sosyalleşme mekanları olarak işlev görmesi, bağımlılık yapıcı madde kullanımına götüren süreçlere katkı sağlamaması adına okullarda yürütülecek önleyici faaliyetler önem taşımaktadır. Diğer yandan, bireylerin madde kullanımları sebebiyle dönemlerinin en kritik sosyalleşme mekanı olan okullardan uzaklaştırılarak sistemden çıkarılmalarının da önüne geçilmeli ve süreçlerde gerekli iyileştirmeler yapılarak bağımlı bireyin cezalandırılacağı mı yoksa tedavi mi edileceğine karar verilmelidir.

Arkadaş grupları ve akran normları bağımlılıkta birer sosyal risk unsuru olarak değerlendirilebilmektedir. Arkadaş grupları, madde veya alkol kullanımının bir

grup faaliyeti haline gelmesine hizmet edebilmektedir. Arkadaş ortamında alkol kullanımının artması veya madde kullanımının kolektif bir hale gelmesi (kova yapmak vs.) buna örnek olarak verilebilir. Ögel (2004), bir bağımlılık tedavi merkezinde tedavi görmekte olan çocuk-ergen grubuyla yaptığı çalışmada, uçucu maddelerin çoğunlukla grup içerisinde kullanımına başladığını bulmuştur. Buradan hareketle arkadaşlık ilişkileri ve akran tutumlarının kritik değer taşıdığını, ergenlik döneminde kabul görebilme gibi arzuların madde kullanımına neden olabileceği dolayısıyla arkadaş ilişkilerinin sosyal risk unsurları içerisinde yer alabileceği söylenebilmektedir.

Ebeveynlik tutumları ve aile ilişkilerinin bağımlılık sürecinde önemli rolü bulunmaktadır. İşlevsel olmayan ailelerde gençlerin madde kullanımının yaygın olduğu bilinmektedir. Aile işlevselliği ve bağımlılık arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır.

Yapılan araştırmalar, madde kullanan kişilerin çoğunun ailesinde de madde kullanımı olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, bağımlılığın öğrenilmiş bir davranış olabileceğini gösteriyor gibi dursa da genetik faktörlerin de etkisi olabileceği unutulmamalıdır. Ebeveyn tutumlarına bakıldığında; ihmal davranışı yüksek, kontrol ve sevgi mekanizması zayıf genel olarak gevşek ailelerde ya da katı, baskın tutumlara sahip ailelerde de bağımlılık davranışının gelişebileceği bilinmektedir. Parçalanmış ailelerde, aşırı koruyucu yapıya sahip ailelerde, rol model bulunmayan ailelerde bağımlı bireylere sıklıkla rastlanmaktadır.

Birçok davranışın ve davranış kalıbının aile içerisinde öğrenildiği varsayıldığında bağımlılığın gelişimine ilişkin ortaya atılan teorilerden “Sosyal Öğrenme Teorisi” söz konusu süreç ile ilgili açık bir görüş geliştirilmesini sağlamaktadır. Sosyal Öğrenme Teorisi, madde veya alkol kullanım davranışlarının deneyim veya gözlem aracılığı ile öğrenildiğini savunmaktadır. Bu davranışlar, bireyin içinde büyüdüğü kültür, medya ve farklı faktörler tarafından etkilenebilmektedir.

Canı çok sıkkin olduğunda alkol kullanan aile üyesini gören çocuk, alkol kullanımını stres azaltma mekanizması olarak öğrenebilir. Örneğin, kaygı problemleri yaşayan ve alkol kullanımı olmaksızın bu kaygılar ile başa çıkma konusunda sorunları olan bir ergenin, ilerleyen yaşlarında da kaygı ve stres durumlarında

BAĞIMLILIKTA SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

alkol ihtiyacı olacaktır. Ailenin bağımlılığa olan katkısı, bağımlılığın bir aile hastalığı olarak ele alınmasını da açıklamaktadır. Aslında aile hastalığı kavramıyla yalnızca ailenin problemin doğuşuna katkı sunması değil, ailenin de tedavi sürecine dahil edilmesi anlatılmaktadır.

Kültürel faktörler ve medya da bağımlılık sürecinde rol oynamaktadır. Alkol veya madde kullanımına ilişkin kültürel tutumlar ülkeden ülkeye değişmektedir. Örneğin, Hollanda’da bazı maddelerin keyfi kullanımı serbest bırakılmışken Türkiye’de bağımlılık yapıcı bütün maddelerin kullanımı yasaktır.

Alkol kullanım davranışının, kültürler arasında farklılık gösterebildiği bilinmektedir. Alkol kullanımı, o kültürde kabul edilebilen bir davranışsa kişinin alkol kullanımı kendisini rahatlatılabilecekken alkolün kabul görmediği bir toplumda alkol kullanımı rahatlama ile sonuçlanmamaktadır. Bağımlılık yapıcı maddelerin keyfi kullanımlarının yasal hale getirilmesi oldukça sık tartışılan bir konudur. Bu tartışmada, bağımlılık yapıcı maddelerin yasal olduğu ve devlet kontrolünde kullanıma müsaade edilen ülkelerden örnekler verilmekte ve bunun bağımlılığı önleyici etki yapabileceği söylenmektedir.

Hollanda’da yasal olan madde kullanımı, ülkedeki bağımlılık probleminin hafiflemesini sağlamıştır. Zira Hollanda’da nüfusun çok büyük bir kısmı hayatlarında bir kez de olsa madde denemektedir. Bu bağımlılık potansiyeli çok yüksek bir kitle anlamına gelmektedir. Türkiye’de ise durum biraz daha farklıdır. Türkiye’de nüfusun bir kez madde deneme oranı düşük bir seviyededir. Kullanımın serbest bırakılması durumunda, bir kez madde deneme oranı Türkiye’de de artış gösterecektir. Madde kullanımının serbest bırakılması konusunda tartışmalar yapılırken kültürel kodların ihmal edilmemesi gerekmektedir.

Yine medya da bağımlılığın gelişim sürecinde çok kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle maddelere özendirme konusunda medya oldukça başarısız bir karne ortaya koymaktadır. Yıllar önce Türkiye’de Bonzai görülmeye başladığında herhangi bir kısıtlamaya gidilmeden maddenin tüm etkilerini anlatan haber dizilerinin yapılması, maddenin toplum tarafından iyice bilinir hale gelmesini sağlamış ve özendirici bir işlev de görmüştür. Benzer bir durum ise son süreçte Flakka isimli madde için yaşanmıştır. Neredeyse tüm haber bültenlerinde Flakka isimli maddenin etkilerinin neler olduğu “zombiye dönüştüren madde”

başlıklarıyla verilmiştir. Türkiye’de henüz herhangi bir tedavi merkezinde rastlanmamış olan Flakka maddesinin bu kadar çok anılması, etkilerinin bu kadar çok dile getirilmesi, bu madde ülkeye giriş yaptığında kullanıcısının da hazır olmasını sağlamış olabilir. Medyanın, bireyleri kullanıma hazırlama veya toplumdaki maddeye ilişkin bakışı şekillendirme noktasındaki işlevi sosyal sorunlara yol açıcı etken olarak ele alınabilir.

Bağımlılık üzerinde etkisi olan birçok sosyal sorun hem neden hem de sonuç olarak değerlendirilebilir. Düşük eğitim seviyesi bağımlılığa neden olabilmektedir. Diğer yandan bağımlılık, kişinin eğitim sistemi dışına çıkmasına ve eğitim seviyesinin düşük kalmasına neden olabilir. Bağımlılığın suç işleme eğilimini artırdığı bilinmektedir. Aynı zamanda suç ilişkileri de bağımlılığın gelişmesine neden olabilmektedir. Birey, bağımlı olması sebebiyle işini kaybedebilecekken, işini kaybetmesi sebebiyle de bağımlı olabilmektedir. Görüldüğü üzere sosyal sorunların neden mi, sonuç mu olduğu sorusunun cevabı oldukça muğlaktır.

Tablo 1: Bağımlılığa Neden Olabilecek Bazı Sosyal Sorunlar

• Maddeye ulaşımın kolaylığı	• Madde veya alkol kullanımının kabul görmesi
• Toplumsal dalgalanmalar	• Sosyoekonomik düzey
• Arkadaş ilişkileri	• Akran normları
• Kültür	• Medya
• Aile	• İş ve çalışma problemleri
• Yasal sorunlar yaşamak	• Dışlanma ve etiketlenme

Bağımlılığın ortaya çıkmasına neden olan sosyal sorunların, aslında bağımlılığın bir sonucu da olabileceği oldukça açıktır. Bahsedilen sosyal sorunlar, bağımlılıktan koruyucu bir etki de yapabilmektedir. Örneğin, aile bir sosyal sorun kaynağı olarak ele alınabileceği gibi bir noktada sosyal destek mekanizması olarak da ele alınabilir. Yasal sorunlar yaşamak kişinin bağımlılık davranışını pekiştirebileceği gibi birer kriz durumu olarak ele alındığında, değişim için bir

BAĞIMLILIKTA SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

fırsat olarak değerlendirilebilir. Bu noktada, sorun odaklı olmak yerine çözüm odaklı bakabilmek ve mevcut durumda faydalanılabilecek kaynaklara odaklanmak gerekmektedir.

Bağımlılık alanında gerçekleştirilen önleyici faaliyetler, bu sosyal sorunun büyümesine ve gelişmesine engel olabilecek bir potansiyel taşımaktadır. Bu sebeple, yapılandırılmış önleme programlarının hazırlanması ve uygulanması gerekmektedir. Bağımlılıkta gerçekleştirilen tedavi ve rehabilitasyon faaliyetlerine ayrılmış olan kaynakların, önleyici çalışmalar için de ayrılması gelecekte tedavi ve rehabilitasyona daha az kaynak ayrılmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akbaş, G. E., & Mutlu, E. (2016). Madde bağımlılığı tedavisi gören kişilerin bağımlılık ve tedavi deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 101-122.
- Alpay, N., Karamustafaoğlu, N., & Kükürt, R. (1995). Madde bağımlılarında suç. *Düşünen Adam*, 8(2), 16-17.
- Altıntoprak, A. E., Akgür, S. A., Kitapçioğlu, G., Yüncü, Z., & Coşkunol, H. (2014). Denetimli serbestlik olgularının retrospektif analizi: Sosyodemografik özellikler, bireysel ve ailesel bağımlılık ve suç öyküleri ile tedavi yanıtları. *Bağımlılık Dergisi*, 15(1), 1-9.
- Altuner, D., Engin, N., Gürer, C., Akyay, İ., & Akgül, A. (2009). Madde kullanımı ve suç ilişkisi: kesitsel bir araştırma. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 87-94.
- Asi Karakaş S., Ersöğütçü F.(2016) Madde bağımlılığı ve hemşirelik. *HSP2106;3(2):133-139*.
- Bircan, S., & Erden, G. (2011). Madde bağımlılığı: Aile ile ilgili olası risk faktörleri, algılanan ebeveyn kabul-reddi ve çocuk yetiştirme stilleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 18(3), 211-222.
- Doğan, Y. B. (2001). Madde kullanımı ve bağımlılığı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 4(4).
- Erdem, G., Eke, C. Y., Ögel, K., & Taner, S. (2006). Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 7, 111-116.
- Karaman, H. (2017). Türkiye’ de bağımlılık alanında bir rehabilitasyon modeli olarak yeşilay danışman merkezi’ nin (yedam) incelenmesi. İstanbul: Yeşilay.
- Kayli, D. S., Altıntoprak, A. E., Çelikay, H., Korkmaz, Y. B., & Kabakçı, D. (2016). Madde bağımlılığı nedeniyle denetimli serbestlik tedavisine yönlendirilen bireylerde madde kullanım örüntüsü ile göç arasındaki ilişki/The relationship between migration and substance

- use on individuals who are routed to the substance abuse treatment due to probation act. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(5), 376.
- Ögel K. (2010). *Sigara, alkol ve madde kullanım bozuklukları: tanı, tedavi ve önleme*. İstanbul: Yeniden.
- Ögel, K., 2017, *Bağımlılık ve tedavisi hakkında herşey: bağımlılık ve tedavisi temel kitabı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat.
- Ögel, K., Taner, P. D. S., Musa Tosun, D., Gürol, D. T., & Liman, P. O. (2005). Yatarak tedavi gören ergen uçucu madde kullanıcılarında madde kullanım özellikleri: cinsiyet ve yaşadığı yere göre karşılaştırma. *Journal of Dependence*, 6, 76-83.
- Öztürk, Y. E., Kırılıoğlu, M., & Kıracı, R. (2016). Alkol ve madde bağımlılığında risk faktörleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 18(2), 97-118.
- Yaman, Ö. M. (2014). Uyuşturucu madde bağımlısı gençlerin aile içi ilişkilere yönelik görüşleri: Esenler-Bağcılar örneği. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 1(1), 99-132.
- Yaman, Ö. M. (2016). *Apaçi gençlik: gençlerin toplumsal davranış ve yönelimleri: İstanbul'da "Apaçi" altkültür gurupları üzerine nitel bir çalışma., nitel bir çalışma (7.baskı)*. İstanbul: Bir.
- Yavuzer, H. (2018). Role of media in combating drugs and addiction. *Journal of Current Researches on Health Sector*, 8 (2), 157-174.

